

França (1789-1791): Llei i ordre en els orígens del «Cisma» religiós

Maria Betlem Castellà i Pujols

Universitat Pompeu Fabra

betlem.castella@upf.edu

<https://orcid.org/0000-0001-7837-721X>

Rebut: gener de 2018.
Acceptat: febrer de 2018.

Resum

La ruptura de l'Església catòlica a França no va produir-se per la voluntat de l'Assemblea Nacional Constituent de posar la mà sobre l'encenser o d'intervenir en la religió catòlica, apostòlica i romana. La ruptura de l'Església catòlica a partir del mes de novembre de 1790 va produir-se, tal com s'explicarà al llarg de l'article, per la necessitat imperiosa per part de l'Assemblea Nacional Constituent de tenir a tots els seus funcionaris al costat del procés i no en contra. Des de l'inici del procés revolucionari els eclesiàstics eren una peça clau per al manteniment de l'ORDRE i de la tranquil·litat pública, i des del mes de febrer de 1790 s'havien convertit en els responsables de llegir en el púlpit els decrets de l'Assemblea. Els diputats necessitaven els eclesiàstics per imposar l'ordre polític, econòmic i social que definien en el marc dels seus decrets. Per aquest motiu els eclesiàstics que foren perseguits sota la primera Assemblea no ho foren per les seves idees religioses o per la seva negativa a fer un jurament cívic, sinó pel seu refús a la llei, per la seva desobediència als decrets o per animar la gent a estar-hi en contra.

Paraules clau: Església catòlica; Cisma religiós; jurament cívic; ordre públic; execució de la llei; Comitè de reports; Comitè de recerques; Assemblea Nacional Constituent

Resumen. *Francia (1789-1791): ley y orden en los orígenes del «Cisma» religioso*

La ruptura de la Iglesia católica en Francia no se produjo por la voluntad de la Asamblea Nacional Constituyente de poner la mano en el incensario o de intervenir en la religión católica, apostólica y romana. La ruptura de la Iglesia católica a partir del mes de noviembre de 1790 se produjo, tal y como se explicará a lo largo del artículo, por la necesidad imperiosa por parte de la Asamblea Nacional Constituyente de tener a todos sus funcionarios al lado del proceso y no en contra. Desde el inicio del proceso revolucionario los eclesiásticos eran una pieza clave para el mantenimiento del ORDEN y de la tranquilidad pública, y desde el mes de febrero de 1790 se habían convertido en los responsables de leer en el púlpito los decretos de la Asamblea. Los diputados necesitaban a los eclesiásticos para imponer el orden político, económico y social que definían en el marco de sus decretos. De ahí que los eclesiásticos que fueron perseguidos bajo la primera Asamblea no lo fueron por sus ideas religiosas o por su negativa a hacer un juramento cívico, sino por su rechazo a la ley, por su desobediencia a los decretos o por animar a la gente a estar en contra.

Palabras clave: Iglesia católica; Cisma religioso; juramento cívico; orden público; ejecución de la ley; Comité de reportes; Comité de investigaciones; Asamblea Nacional Constituyente

Abstract. *France (1789-1791): law and order in the origins of the religious 'schism'*

The break with the Catholic Church in France was not the result of the will of the National Constituent Assembly to get its hands on the censer or to intervene in the Holy, Catholic, Apostolic, Roman Church. The rupture that began to take place in November 1790 was prompted, as will be explained in the course of the article, by the imperative need of the Assembly to have all its officials and functionaries on the side of the process and not against it. From the beginning of the revolutionary process the clergy were key to the maintenance of public ORDER and tranquillity, and from February 1790 on were responsible for reading out the decrees of the Assembly from their pulpits. The deputies needed the ecclesiastics to impose the political, economic and social ORDER they defined in their decrees. This being so, those members of the clergy who were persecuted under the first Assembly were pursued not for their religious beliefs or for their refusal to take the civic oath, but for their rejection of the law, for their failure to comply with the Assembly's decrees or for encouraging people to oppose them.

Keywords: Catholic Church; Religious schism; civic oath; public order; law enforcement; Committee of Reports; Committee of Research; National Constituent Assembly

Sumari

Per què va adoptar-se el projecte de decret del 27 de novembre de 1790?	El projecte de decret del 4 d'abril de 1791
Per què els diputats van exigir un jurament cívic als eclesiàstics?	D'un decret a un altre: el projecte de decret del 28 de maig de 1791
Posar fi als desordres	Conclusions
Els eclesiàstics al servei del manteniment de l'ORDRE	Referències de fonts manuscrites i bibliogràfiques

A partir del mes de novembre de 1790 es va produir a França una ruptura dins de l'Església catòlica,¹ un «Cisma religiós», segons paraules de Serge Bianchi, entre eclesiàstics juramentats i eclesiàstics refractaris (1989: 281). Ara bé, què va desencadenar aquesta ruptura?

La ruptura es va desencadenar arran de l'adopció d'un projecte de decret per part de l'Assemblea Nacional Constituent que obligava tots els eclesiàstics que volguessin mantenir les seves funcions a fer un doble jurament: vetllar amb cura pels fidels de la seva diòcesi o parròquia i ser fidels a la nació, a la llei i al rei, i mantenir (amb totes les seves forces) la Constitució decretada per l'Assemblea i acceptada pel rei (AP, 1885: t. 21, 80 i Meilloc, 1904: 49-50).² Aquest doble jura-

1. Aquest treball s'ha dut a terme en el marc del *Grup d'estudis de les institucions i de les cultures polítiques (segles XVI-XXI)* (2017 SGR 1041).
2. Amb les sigles AP farem referència a la col·lecció: *Archives parlementaires de 1787 à 1860*. Pierre Bliard (1910: 5) estima que el projecte de decret del 27 de novembre de 1790 que va provocar la ruptura de l'Església va ser una declaració de guerra.

ment es trobava recollit en la Constitució civil del clergat adoptada per l'Assemblea el 12 de juliol de 1790:

Art. 21. Avant que la cérémonie de la consécration commence, l'élu [l'évêque] prêtera, en présence des officiers municipaux, du peuple et du clergé, le serment solennel de veiller avec soin sur les fidèles du diocèse qui lui est confié, d'être fidèle à la nation, à la loi et au roi, et de maintenir de tout son pouvoir la Constitution décrétée par l'Assemblée nationale, et acceptée par le roi. (...). Art. 38. Les curés, élus et institués, prêteront le même serment que les évêques dans leur église, un jour de dimanche, avant la messe paroissiale, en présence des officiers municipaux du lieu, du peuple et du clergé : jusque-là ils ne pourront faire aucunes fonctions curiales (AP, 1884: t. 17, 58).

Amb aquest doble jurament els diputats exigien als eclesiàstics el jurament que ells mateixos s'havien exigit uns mesos abans, concretament el 4 de febrer de 1790 quan havien acceptat la proposta de Guillaume-François-Charles Goupil de Préfeln de fer el jurament següent: « Je jure d'être fidèle à la nation, à la loi et au Roi, et de maintenir de tout mon pouvoir la Constitution décrétée par l'Assemblée nationale et acceptée par le Roi » (AP, 1880: t. 11, 431). Els eclesiàstics, doncs, havien de ser fidels als decrets adoptats per l'Assemblea, a l'ordre polític, econòmic i social, definit en el marc de les discussions parlamentàries.³

Ara bé, el projecte de decret adoptat el 27 de novembre de 1790 establia també que tots aquells que es trobessin en el marc de les seves diòcesis o parròquies havien de fer el jurament en un termini de vuit dies; que aquells que es trobessin a França però no en el marc de les seves diòcesis o parròquies havien de fer-lo en un termini d'un mes, mentre que aquells que es trobessin fora de França havien de fer-lo en un termini de dos mesos. I no només això, el projecte de decret establia quines mesures s'adoptarien si el jurament no es portava a terme o si un cop fet no es mantenia (AP, 1885: t. 21, 80-81).

En aquest sentit, tots aquells que refusessin fer-lo serien destituïts de les seves funcions i els alcaldes de la zona obligats a comunicar el seu refús, mentre que tots aquells que el fessin però no el mantinguessin, i això significava no obeir els decrets de l'Assemblea, acceptats o sancionats pel rei, oposar-se a la seva execució i/o animar la gent a estar-hi en contra; serien perseguits pels tribunals de districte com a rebels en contra de la llei; serien castigats amb la pèrdua del seu salari i dels seus drets de ciutadà actiu; serien inhabilitats per exercir qualsevol funció pública; perdrien les seves funcions i serien substituïts, i, en funció de la gravetat, altres penes podrien ser tingudes en compte (AP, 1885: t. 21, 80-81).

El projecte de decret, però, no s'aturava aquí, i establia que tots aquells que no fessin el jurament però que interferissin en les funcions que abans havien exercit serien també perseguits com a perturbadors de l'ordre públic i castigats amb les mateixes penes que els anteriors. I ja per acabar, el projecte de decret que va provocar la ruptura de l'Església catòlica a finals de l'any 1790 establia

3. El jurament s'aplica a totes les lleis adoptades, i no tan sols a la Constitució civil del clergat (Galy, 1956: 49).

que serien perseguides i castigades amb tot el rigor de la llei totes aquelles persones eclesiàstiques o laiques que refusessin obeir els decrets de l'Assemblea, acceptats o sancionats pel rei, i totes aquelles persones eclesiàstiques o laiques que organitzessin o provoquessin resistències a la seva execució o hi participessin (AP, 1885: t. 21, 80-81). El desig de veure executats els decrets per part d'un nombre important de diputats es feia francament evident.

Per què va adoptar-se el projecte de decret del 27 de novembre de 1790?

El projecte de decret del 27 de novembre de 1790 va adoptar-se per tal de posar fi a les reticències que s'havien alçat en contra de la Constitució civil del clergat; per aturar la insubordinació operada per part d'alguns eclesiàstics en relació amb l'execució dels decrets de l'Assemblea; per donar resposta a les peticions dels administradors de fer complir la llei i castigar la desobediència (Tissot-Dupont, 2004: 450), i per reafirmar l'autoritat de l'Assemblea per fer tot allò que li semblava «bo, just i útil». Així van quedar esgrimits els arguments que justificaven l'adopció del projecte de decret, en l'informe presentat per Jean-Georges-Charles Voidel en nom dels Comitès de rapports, eclesiàstic, d'alienació dels béns nacionals i de recerques, el dia abans de la seva adopció (AP, 1885: t. 21, 3-8).

Segons l'informe presentat per Voidel i acceptat en el marc dels quatre comitès reunits,⁴ la Constitució civil del clergat havia alçat reticències. No era ben rebuda per tothom. Per a molts bisbes i capítols, aquesta constitució era un atac a l'ordre jeràrquic establert, a la disciplina general de l'Església i als seus béns, i l'Assemblea Nacional Constituent no era competent per a proposar una reforma semblant. A tot això, convenia sumar-hi el combat que alguns eclesiàstics havien iniciat en contra de la seva execució. Alguns d'ells refusaven comunicar-se amb els eclesiàstics que havien fet el jurament; redactaven protestes en contra del decret; combatien de passada l'emissió d'assignats feta per l'Assemblea o l'alienació dels béns eclesiàstics, i, fins i tot, predicaven en contra del pagament d'impostos. Un atac a l'ordre social segons Voidel:

C'est des tribunes sacrées, qui ne devaient retentir que des paroles de paix, d'amour de l'ordre, de la charité, du respect des lois ; c'est de ces tribunes que partent les anathèmes, les cris de guerre et de révolte ; et ce ne serait pas là le renversement de l'ordre social ! et ce ne serait pas là une confédération contre la religion que ces sacrilèges excès déshonorent (AP, 1885: t. 21, 6).

En el marc del mateix informe, Voidel no dubtava a fer-se portaveu dels administradors que reclamaven mesures contra aquells que es resistien a l'execució de la llei:

4. Timothy Tackett (1986: 38) explica que Pierre-Toussaint Durand de Maillane va declarar, temps més tard a l'adopció del projecte de decret, que ell i la majoria de companys seus del Comitè eclesiàstic s'havien oposat a la idea d'un jurament per por de les conseqüències que se'n podien derivar. Aquesta qüestió ha sigut represa per Rodney J. Dean (2014: 636-637).

Ils accusent la lenteur de votre justice, ils appellent à grands cris la vengeance des lois sur la tête des coupables ; ils vous disent qu'il faut des exemples, et que si vous voulez maintenir la Constitution, vous devez, par une loi sévère, forcer les factieux à rentrer dans l'ordre, et les rebelles à l'obéissance (AP, 1885: t. 21, 6-7).

Voidel tampoc dubtava a defensar la potestat de l'Assemblea en reformar l'Església catòlica assentada a França, al marge de l'opinió del Papa de Roma, per tal d'acabar proposant un projecte de decret que exigia un jurament cívic a tots els eclesiàstics que volguessin continuar exercint el seu ministeri:

Je commence par une considération générale cette importante, mais facile discussion : je demande s'il n'est pas absurde d'imaginer que, lorsque le cors législatif dans sa sagesse, aura jugé convenable de faire une reforme ; non dans le dogme, non dans l'enseignement, non dans le culte, mais dans des objets d'ordre et de police extérieure ; lorsque cette réforme aura été approuvée par le roi ; elle ne puisse cependant s'opérer sans l'intervention d'une puissance étrangère ; si ce ne serait pas là admettre deux Etats, deux souverainetés, une perpétuelle opposition de vues et d'intérêts, le veto ultramontain et le presque nullité du pouvoir nationale pour faire ce qui est bon, juste et utile ? (AP, 1885: t. 21, 7).

Per què els diputats van exigir un jurament cívic als eclesiàstics?

Els diputats van exigir un jurament cívic als eclesiàstics perquè necessitaven saber qui es comprometia i qui no amb el procés revolucionari, necessitaven conèixer amb qui podien comptar i amb qui no per a difondre els decrets de l'Assemblea i per a fer costat a la seva execució. El projecte de decret del 27 de novembre de 1790 no era un projecte de reforma que intervingués sobre la religió catòlica, que atacés el dogma,⁵ era un projecte d'ordre públic. Per aquest motiu dos dels quatre comitès que van participar en la seva adopció es dedicaven al manteniment de l'ORDRE⁶ (definit per l'Assemblea en el marc dels seus decrets) i de la tranquil·litat pública: el Comitè de rapports (encarregat de conèixer el perquè dels desor-

5. Sobre el significat del jurament i de la Constitució civil del clergat, l'abat Henri Grégoire va comentar: « Ce serait injurier et calomnier l'Assemblée que de lui supposer le projet de mettre la main à l'encensoir. A la face de la France et de l'Univers, elle a manifesté solennellement son profond respect pour la religion catholique, apostolique et romaine. Jamais elle n'a voulu priver les fidèles d'aucun moyen de salut ; jamais elle n'a voulu porter la moindre atteinte au dogme, à la hiérarchie, à l'autorité pastorale du chef de l'Église. Elle reconnaît que ces objets sont hors de son domaine. Dans la nouvelle circonscription des diocèses, elle a voulu seulement déterminer les formes politiques plus avantageuses aux fidèles et à l'État. Le titre seul de Constitution civile du Clergé énonce suffisamment l'intention de l'Assemblée nationale » (Dean, 2004: 17). L'abat Grégoire va ser el primer dels eclesiàstics a fer el jurament cívic a la tribuna de l'Assemblea (Dean, 2008: 5).
6. Quan escrivim ordre en majúscula ho fem per indicar que estem parlant de l'ordre polític, econòmic i social que defineix l'Assemblea a través dels seus decrets, i no ens estem referint a una qüestió d'ordre públic entesa restringidament com la voluntat de mantenir la calma entre els ciutadans i evitar qualsevol alteració d'aquesta calma.

dres que es produïen a França i antecedent del Comitè de salvació pública) i el Comitè de recerques (encarregat de conèixer qui hi havia darrere d'un complot, d'un desordre o d'una insurrecció per desestabilitzar o posar fi al procés). Voidel, l'encarregat de presentar l'informe a l'Assemblea i molt probablement el seu autor, era membre del Comitè de recerques, del primer antecedent del Comitè de seguretat general de la Convenció Nacional, el comitè més implicat en la persecució dels enemics o suposats enemics del procés.

Ara bé, l'exigència d'un jurament cívic als funcionaris de la nació no permetia tan sols saber qui es comprometia i qui no amb la Revolució (Tackett, 1986: 22); permetia també exigir responsabilitats civils i penals en cas d'incompliment. El projecte de decret del 27 de novembre de 1790 establia que, en cas d'incompliment del jurament per part dels eclesiàstics, els tribunals de districte podien perseguir-los com a rebels a la llei. El projecte no establia el delictes com un crim de lesa nació però podria haver-ho fet. Un mes abans, el 26 d'octubre de 1790, l'Assemblea havia decretat que els ministres, els ambaixadors, els cònsols i la resta de funcionaris del govern a l'exterior serien perseguits per crim de lesa nació si refusaven fer el jurament o si, en cas d'haver-lo fet, no el mantenien (AP, 1885: t. 20, 45).

Exigir als eclesiàstics fer jurament de ser fidels a la nació, a la llei i al rei, i a mantenir (amb totes les seves forces) la Constitució decretada per l'Assemblea i acceptada pel rei, no era forçar-los a fer un jurament inèdit. L'Assemblea Nacional Constituent exigia des de feia temps juraments semblants.⁷ El 10 d'agost de 1789 va exigir un jurament de fidelitat a la nació i al rei als militars i a les guàrdies nacionals;⁸ el 14 de desembre de 1789 va exigir als administradors de les municipalitats jurament de fidelitat a la nació, a la llei i al rei i a mantenir la Constitució;⁹ el 22 de desembre va exigir-lo als ciutadans que volguessin ser

7. Albert Mathiez (1904: 24-26) comenta que en un començament els juraments cívics eren ben acceptats per la població.
8. Es decreta el 10 d'agost de 1789: « Que toutes ces milices nationales prêteront serment entre les mains de leur commandant, de bien et fidèlement servir le maintien de la paix, pour la défense des citoyens, et contre les perturbateurs du repos public ; et que toutes les troupes, savoir, les officiers de tout grade et soldats, prêteront serment à la nation et au Roi, chef de la nation, avec la solennité la plus auguste ; que les soldats jureront, en présence du régiment entier sous les armes, de ne jamais abandonner leurs drapeaux, d'être fidèles à la nation, au Roi et à la loi, et de se conformer aux règles de la discipline militaire ; que les officiers jureront, à la tête de leurs [troupes], en présence des officiers municipaux, de rester fidèles à la nation, au Roi et à la loi, et de ne jamais employer ceux qui seront sous leurs ordre contre les citoyens, si ce n'est sur la réquisition des officiers civils ou municipaux, laquelle réquisition sera toujours lue aux troupes assemblées ; [...] » (AP, 1875: t. 8, 378-379).
9. Es decreta el 14 de desembre de 1789: « Avant d'entrer en exercice, le maire et les autres membres du corps municipal, le procureur de la commune et son substitut, s'il y en a un, prêteront le serment de maintenir, de tout leur pouvoir, la constitution du *royaume*, d'être *fidèles* à la *nation* à la *loi* et au *Roi*, et de *bien remplir leurs fonctions*. Ce serment sera prêté, à la prochaine élection, devant la commune, et devant le corps municipal aux élections suivantes » (AP, 1878: t. 10, 566).

electors¹⁰ i el 29 de desembre a les assemblees primàries i particulars, als seus membres, presidents i secretaris;¹¹ el 7 de gener de 1790 va exigir que les guàrdies nacionals manifestessin novament el seu compromís amb la nació, la llei i el rei,¹² i el 28 de febrer de 1790 obligava els militars i les guàrdies nacionals a renovar-lo cada 14 de juliol.¹³ El 4 de juliol va exigir-lo a les guàrdies nacionals i a les tropes que arribessin a París amb motiu de la festa de la Federació¹⁴ i el 9 de juli-

10. Es decreta el 22 de desembre de 1789: « Les assemblées primaires formeront un tableau de Citoyens de chaque canton, & y inscriront chaque année, dans un jour marqué, tous ceux qui auront atteint l'âge de vingt-un ans, après leur avoir fait prêter serment de fidélité à la Constitution, aux Lois de l'Etat & au Roi : nul ne pourra être électeur, & ne sera éligible dans les Assemblées primaires, lorsqu'il aura accompli sa vingt-cinquième année ; s'il n'a été inscrit sur le tableau civique » (Baudouin, [s. d.]: t. 1, 235). Designem amb el nom Baudouin la *Collection générale des décrets rendus par l'Assemblée nationale* publicada per Baudouin, impressor de l'Assemblea Nacional.
11. Es decreta el 29 de desembre de 1789: « Aux prochaines élections, lorsque les assemblées primaires des citoyens actifs de chaque canton, ou les assemblées particulières de chaque communauté auront été formées, et aussitôt après que le président et le secrétaire auront été nommés, il sera, avant de procéder à aucune autre élection, prêté par le président et le secrétaire, en présence de l'Assemblée, et ensuite par les membres de l'Assemblée, entre les mains du président, le serment de maintenir, de tout le pouvoir, la constitution du royaume ; d'être fidèles à la nation, à la loi et au Roi, de choisir, en leur âme et conscience, les plus dignes de la confiance publique, et de remplir avec zèle et courage les fonctions civiles et politiques qui pourront leur être confiées. Ceux qui refuseront de prêter ce serment seront incapables d'élire et d'être élus » (AP, 1880: t. 11, 37).
12. Es decreta el 7 de gener de 1790: « Jusqu'à l'époque où l'Assemblée nationale aura déterminé, par ses décrets, l'organisation définitive des milices et des gardes nationales, les citoyens qui remplissent actuellement les fonctions d'officiers ou des soldats dans les gardes nationales, même ceux qui se sont formés sous la dénomination de volontaires, prêteront par provision, et aussitôt après que les municipalités seront établies, entre les mains du maire et des officiers municipaux en présence de la commune assemblée, le serment d'être fidèles à la nation, à la loi et au roi ; de maintenir de tout leur pouvoir, sur la réquisition des corps administratifs et municipaux, la constitution du royaume, et de prêter pareillement, sur les mêmes réquisitions, main-forte à l'exécution des ordonnances de justice, et à celles des décrets de l'Assemblée nationale acceptés ou sanctionnés par le roi » (AP, 1880: t. 11, 114).
13. Es decreta el 28 de febrer de 1790: « Chaque année, le 14 juillet, il sera prêté individuellement dans les lieux où les troupes seront en garnison, en présence des officiers municipaux, des citoyens rassemblés et de la troupe entière sous les armes, le serment qui suit : savoir, par les officiers de rester fidèles à la Nation, à la loi, au Roi et à la Constitution décrétée par l'Assemblée nationale, et acceptée par le roi ; de prêter la main forte requise par les corps administratifs et les officiers civils ou municipaux, et de n'employer jamais ceux qui sont sous leurs ordres contre aucun citoyen, si ce n'est sur cette réquisition, laquelle sera toujours lue aux troupes assemblées ; et par les soldats, entre les mains des officiers, d'être fidèles à la nation, à la loi, au roi et à la Constitution, de n'abandonner jamais leurs drapeaux, et d'observer exactement les règles de la discipline militaire. [...] » (AP, 1880: t. 11, 742).
14. Es decreta el 4 de juliol de 1790: « L'Assemblée nationale décrète que les députés des Gardes Nationales & autres Troupes qui viendront à Paris, pour la cérémonie de la Fédération générale, indiquée au 14 de ce mois ; y prêteront le serment qui suit : Nous jurons de rester à jamais fidèles à la Nation, à la loi & au Roi ; de maintenir de tout notre pouvoir la Constitution décrétée par l'Assemblée nationale & acceptée par le Roi ; de protéger, conformément aux Lois, la sûreté des personnes & des propriétés, la libre circulation des grains & subsistances dans l'intérieur du Royaume ; & la perception des contribution publiques, sous quelques formes qu'elles existent,

ol va exigir-lo al rei mateix;¹⁵ el 12 de juliol de 1790 va exigir el jurament als eclesiàstics en el marc de la Constitució civil del clergat, i el 26 d'octubre de 1790 va exigir el jurament cívic als cònsols, els ambaixadors i el personal del govern destinat fora de França.¹⁶ El 22 de març de 1791 va exigir-lo als professors de les escoles fossin o no religiosos;¹⁷ el 13 de juny va exigir-lo a tots els funcionaris i militars del regne,¹⁸ i el 22 de juny de 1791, arran de la fugida del rei, va exigir-lo de nou als militars. Aquest cop, però, modificant un pèl el seu contingut arran de la fugida del rei.

Je jure d'employer les armes remises en mes mains à la défense de la patrie et à maintenir contre tous ses ennemis du dedans et du dehors, la Constitution décrétée par l'Assemblée nationale. Je jure de mourir, plutôt que de souffrir l'invasion du territoire française par des troupes étrangères, de n'obéir qu'aux ordres qui seront donnés, en conséquence des décrets de l'Assemblée nationale (AP, 1887: t. 27, 410).

de demeurer unis à tous les François par les liens indissolubles de la fraternité » (Baudouin, [s. d.]: t. 5, 23-24).

15. Es decreta el 9 de juliol de 1790: « Le serment que le roi prononcera ensuite, sera conçu en ces termes : Moi, Roi des François, je jure à la Nation d'employer tout le pouvoir qui m'est délégué par la Loi constitutionnelle de l'État, à maintenir la Constitution décrétée par l'Assemblée Nationale, & acceptée par Moi, & à faire exécuter les Lois » (Baudouin, [s. d.]: t. 5, 55).
16. Es decreta el 26 d'octubre de 1790: « Art. 1er. Tous les ministres plénipotentiaires, ambassadeurs, envoyés, consuls, vice-consuls, gérants et résidents auprès des puissances étrangères, leurs secrétaires, commis et employés français prêteront le serment civique, en feront parvenir à l'Assemblée nationale ou la législature suivant un extrait par eux signé et scellé du sceau de leur chancellerie ou secrétariat, [...] Art. 2. Le serment qu'ils prêteront sera conçu en ces termes : Je jure d'être fidèle à la nation, à la loi et au roi ; de maintenir de tout mon pouvoir, dans l'exercice des fonctions qui me sont confiées, la Constitution décrétée par l'Assemblée nationale et acceptée par le roi, et de protéger auprès de... ses ministres et agents, les Français domiciliés sur leurs terres. Art. 3. Ce serment sera désormais prêté par tous les agents du pouvoir exécutif, hors du royaume, dans les mains des officiers municipaux du lieu de leur départ. (...) » (AP, 1885: t. 20, 45).
17. Es decreta el 22 de març de 1791 : « Nul agrégé et en général nul individu ne sera appelé à exercer, et nul professeur ne pourra continuer aucune fonction ou remplir aucune place dans les établissements appartenant à l'instruction publique, dans tout le royaume, qu'auparavant il n'ait prêté le serment civique, et, s'il est ecclésiastique, le serment des fonctionnaires publiques ecclésiastiques » (AP, 1886: t. 24, 281).
18. Es decreta el 13 de juny de 1791: « Art. 1er. Dorénavant, tout fonctionnaire public, en prêtant son serment civique, y comprendra l'engagement d'honneur, sous peine de l'infamie. Art. 2. Le roi sera prié de faire remplir dans toutes les divisions et corps d'armée, et sous le plus court délai, par les officiers de tout grade, en activité, en leur qualité de fonctionnaires publics, la formalité qui sera ci-après expliquée. Art. 3. Chaque général d'armée, et chaque officier général, commandant en chef d'une division militaire, signera la déclaration suivante : Je promets sur mon honneur d'être fidèle à la loi et au roi ; de ne prendre part directement ni indirectement, mais au contraire de m'opposer de toutes mes forces à toutes conspirations, trames ou complots qui parviendraient à ma connaissance, et qui pourraient être dirigées, soit contre la nation et le roi, soit contre la constitution décrétée par l'Assemblée nationale, et acceptée par le roi ; d'employer tous les moyens qui me sont confiés par les décrets de l'Assemblée nationale, acceptés ou sanctionnés par le roi, pour faire observer à ceux qui me sont subordonnés par les mêmes décrets ; consentant, si je manque à cet engagement, à être regardé comme un home infâme, indigne de porter les armes, et d'être compté au nombre des citoyens français. [...] » (AP, 1887: t. 27, 148).

De fet, els mateixos diputats s'exigiren a ells mateixos el jurament cívic en nombroses ocasions. El 17 de juny de 1789, en el moment que van constituir-se en Assemblea Nacional, van exigir-se un primer jurament;¹⁹ el 20 de juny de 1789 van fer el jurament del joc de pilota, establint que no es dissoldrien fins a donar una constitució per a França; el 4 de febrer de 1790 van jurar que serien fidels a la nació, a la llei i al rei, i que mantindrien (amb totes les seves forces) la Constitució decretada per l'Assemblea i acceptada pel rei (AP, 1880: t. 11, 431), i el 27 d'abril de 1790 van decidir que aquells d'entre ells que ocupessin càrrecs de responsabilitat dins de la mateixa Assemblea —com ara el càrrec de president— jurarien el càrrec renovant el jurament amb un afegit: jurarien també que no havi- en pres mai ni prendrien mai part en cap acte, protesta o declaració en contra dels decrets de l'Assemblea, acceptats o sancionats pel rei.²⁰ A finals del segle XVIII, fer jurament de fidelitat no era en cap cas quelcom d'extraordinari. L'Assemblea exigia juraments (Kelly, 1981: 284 i Dean, 2014: 163), però també els exigia el rei, i les tropes i els bisbes estaven acostumats a fer-los (Tackett, 1986: 33).

Per mantenir l'ordre (polític, econòmic i social) que definia en el marc de les seves deliberacions, i a través dels seus decrets, l'Assemblea Nacional Constitu- ent va emprar el recurs al jurament de fidelitat, talment com els monarques i la jerarquia eclesiàstica l'empraven des de feia temps; i no tan sols això, va emprar el crim de lesa majestat reconvertint-lo en crim de lesa nació (Kelly, 1981) per castigar tots aquells que podien atemptar contra els projectes de decret que adop- tava en nom de la nació, o que podien fer el jurament cívic i després no mante- nir-lo. Els decrets havien de difondre's i executar-se, i l'Església, una Església fidel a la nació, a la llei i al rei, podia ajudar-hi.

Posar fi als desordres

No van ser pocs els desordres que van esclatar arreu de França a l'inici del procés revolucionari. Des dels primers dies de l'Assemblea Nacional Constituent, els diputats rebien peticions, memòries i demandes dels seus *commettants* instant-los a posar fi a la situació d'instabilitat que es vivia. La lliure circulació del gra i la seva exportació a l'estranger generaven motins; la percepció d'impostos que es creien abolits amb el projecte de decret del 4 d'agost de 1789, també. La por i els anhels de justícia, que derivaven de vegades en venjances particulars o col- lectives, provocaven onades de violència. La formació de les guàrdies nacionals i la renovació de les municipalitats generaven divisions i enfrontaments, i la no comprensió dels decrets per part del poble, i la poca simpatia del rei i els seus

19. Jurament del 17 de juny de 1789: « Nous jurons et promettons de remplir avec zèle et fidélité les fonctions dont nous sommes chargés » (AP, 1875: t. 8, 128).

20. Es decreta el 27 d'abril de 1790: « L'Assemblée nationale décrète que désormais tout membre entrant en exercice des fonctions qui lui auront été confiées par elle, renouvellera le serment prêté le 4 février dernier, et jurera qu'il n'a jamais pris et ne prendra jamais part à aucuns actes, protestations ou déclarations contre les décrets de l'Assemblée nationale, acceptés ou sanctionnés par le roi, ou tendant à affaiblir le respect et la confiance qui leur sont dus » (AP, 1883: t. 15, 296).

ministres pels treballs de l'Assemblea també en generaven (Castellà, 2008: t. 1, 1-215).

Des del 28 de juliol de 1789, dues setmanes més tard de l'assalt de la Bastilla, en el marc de l'Assemblea Nacional Constituent hi havia un comitè anomenat de rapports per tal de conèixer què provocava els desordres que se succeïen i pensar les mesures més adients per tal d'evitar-los o posar-los fi. Controlava la majoria de peticions, memòries i *adresses* que enviaven els *commettants* i la correspondència més delicada que arribava a l'Assemblea, la referent al manteniment de l'ORDRE i de la tranquil·litat pública; i, per tal de mantenir l'ORDRE que establia l'Assemblea a través dels seus decrets, treballava al costat del Comitè de recerques, que s'encarregava de localitzar tots aquells que volien atemptar o atemptaven en contra del procés revolucionari (Castellà, 2014). El Comitè de recerques també havia nascut el mateix dia que el Comitè de rapports, el 28 de juliol de 1789, i configurava al costat del primer un tàndem perfecte per al manteniment de l'ORDRE i de la tranquil·litat pública. De fet, eren en el marc de l'Assemblea Nacional Constituent el que van ser el Comitè de salvació pública i el Comitè de seguretat general en el marc de la Convenció Nacional: dos comitès disposats a preservar l'ordre polític, econòmic i social definit pels diputats a través dels seus decrets (Castellà, 2016).

Ara bé, què provocava els desordres que esclataven a França? Hi havia una causa general que podia provocar-los? Podien prevenir-se?

L'abat Henri Grégoire, que va entrar a formar part del Comitè de rapports el 29 de gener de 1790 i en va ser nomenat president (AN, AF/I*/8: 1)²¹ fins que va deixar les seves funcions el 28 d'abril de 1790, després d'haver renovat com a membre i president d'aquest comitè el 22 de març (AN, D/XL*58: 1), va comentar que, segons les municipalitats on els disturbis tenien lloc, els desordres es produïen perquè la gent ignorava la llengua, confonia els decrets de l'Assemblea amb altres textos que no eren del cos legislatiu i els interpretava erròniament. L'abat també comentava que, segons el parer de les municipalitats, hi havia malintencionats que enganyaven la gent sobre el significat real dels decrets i per tot el territori circulaven falsos decrets (AP, 1880: t. 11, 536).

Les paraules de Grégoire no s'escoltaven per primera vegada en el marc de l'Assemblea. Pocs mesos després d'haver-se iniciat el procés revolucionari, el 3 d'octubre de 1789, després d'haver-se redactat ja la primera llei marcial i a pocs dies de redactar-se la segona, alguns diputats van constatar, després de la lectura d'un projecte de decret presentat pel Comitè de rapports per a explicar un desordre que s'havia produït arran de la lliure circulació del gra, que el poble interpretava malament els decrets fets pel cos legislatiu i que calia unificar-ne les explicacions (AP, 1877: t. 9, 339).

Al problema que tenien els diputats de no veure executats els seus decrets, convenia sumar-ne un altre: la falta de comprensió d'aquests, les falses interpretacions que se'n feien i les falsificacions que circulaven. Grégoire així ho posava en relleu. Pierre-Louis Prieur, que va participar en les discussions que hi hagué el

21. Amb les sigles AN designem la documentació localitzada en els Arxius Nacionals de França.

22 de febrer de 1790 a l'Assemblea a l'entorn de l'adopció d'una quarta llei marcial, també ho constatava:

J'ai examiné toutes les pièces relatives à l'affaire de Béziers et aux accidents arrivés dans les autres provinces. Je n'ai vu que des événements particuliers, et pas une seule atteinte contre la sûreté publique. L'objet des insurrections est la féodalité : la cause, les fausses interprétations de vos décrets donnés par les ennemis du peuple. Ainsi donc, l'objet étant connu, la cause étant également connue, vous pouvez plus aisément déterminer le remède (AP, 1880: t. 11, 670).

Com podien posar-hi remei? Com assegurarien la bona difusió dels decrets i la seva aplicació? Jean-Sifferin Maury opinava que es podia aconseguir vetllant per aquells que es deien portadors dels decrets de l'Assemblea:

1° que tout Français qui se dira porteur de décrets de l'Assemblée ou d'ordres du roi, et qui autorisera le désordre, demeurera responsable et sera puni comme atteint et convaincu du crime de lèse-nation ; 2° qu'aucun décret ne pourra servir de prétexte pour réclamer le moindre droit, à moins que la municipalité n'en ait une connaissance authentique (AP, 1880: t. 11, 537).

I Pierre Bousson, que també va participar en les mateixes discussions proposant el seu propi projecte de llei marcial, era també de la mateixa opinió que Maury: convenia controlar qui difonia els decrets de l'Assemblea i, de passada, implicar els capellans i vicaris en la seva lectura en el púlpit:

L'Assemblée nationale, considérant que les ennemis du bien public ont trompé le peuple, en distribuant de faux décrets, au moyen desquels il s'est cru autorisé à commettre des violences contre les propriétés et même contre les personnes dans quelques provinces, a décrété ce qui suit : 1° A l'avenir, nul citoyen, sans distinction, ne pourra, dans aucun cas, s'autoriser des décrets de l'Assemblée nationale, s'ils ne sont sanctionnés par le Roi, publiés par ordre des municipalités et lus au prône des messes paroissiales ; 2° Le pouvoir exécutif enverra incessamment l'Adresse de l'Assemblée nationale aux Français, et tous les décrets acceptés, sanctionnés ou approuvés par le Roi, à mesure qu'ils auront été rendus, aux diverses municipalités du royaume, avec ordre aux curés et vicaires desservant les paroisses de les lire au prône (AP, 1880: t. 11, 677).

L'abat Grégoire era també del mateix parer. Calia implicar els eclesiàstics en el manteniment de l'ORDRE i de la tranquil·litat pública, se'ls necessitava per explicar els decrets, per llegir-los als *commettants*. I per dur a terme aquesta tasca, per fer-los partícips del manteniment de l'ORDRE, convenia que els eclesiàstics fossin fidels a la nació, a la llei i al rei, i que defensessin amb totes les seves forces la Constitució decretada per l'Assemblea i acceptada pel rei. L'Assemblea Nacional Constituent necessitava una Església al costat del procés i no una Església en contra. Els eclesiàstics havien de contribuir en l'exercici de difusió, acceptació i execució de la llei. L'Església havia de ser republicana o no ser.

Els eclesiàstics al servei del manteniment de l'ORDRE

L'Assemblea Nacional Constituent tenia un gran problema. No només necessitava elaborar la llei tenint en compte la voluntat general, necessitava també que s'executés i, en aquest sentit, depenia del rei, del *Garde des Sceaux*, futur ministre de la justícia, i de les municipalitats. Li convenia també que la llei es conegués i, per tant, necessitava els eclesiàstics i li urgia tenir-los a favor i no en contra. I finalment necessitava que tots aquells que infringissin la llei fossin castigats i, en relació amb això, li convenia un bon funcionament dels tribunals i una estreta col·laboració amb el *Garde des Sceaux*. Per aquest fet, els contactes del Comitè de rapports, l'encarregat de vetllar pel manteniment de l'ORDRE i de la tranquil·litat pública, eren especialment freqüents amb el *Garde des Sceaux* i amb les autoritats administratives del regne.

Des de l'inici del procés, l'Assemblea Nacional Constituent va deixar clar que tenia necessitat dels eclesiàstics per tal de difondre i fer acceptar i executar els decrets que sorgien de les seves deliberacions. Durant l'estiu de 1789 va adoptar tres projectes de decret de notable rellevància: 4 d'agost (abolició amb condicions de l'Antic Règim), 10 d'agost (primera llei marcial) i 26 d'agost (Declaració dels drets de l'home i del ciutadà); i, en el marc dels primers dos decrets, ja va implicar els eclesiàstics en el manteniment de l'ORDRE i de la tranquil·litat pública. En el projecte de decret del 4 d'agost, l'Assemblea va convidar els eclesiàstics a donar a conèixer als seus parroquians la declaració que havia adoptat i a recomanar-ne l'observació:

La présente déclaration sera envoyée dans toutes les provinces, et les curés seront invités à la faire connaître à leurs paroissiens, et à leur en recommander l'observation (AP, 1875: t. 8, 343).

I en el marc de la primera llei marcial, l'Assemblea també va decidir comptar amb l'ajut dels eclesiàstics per tal de mantenir l'ordre públic:

Que les curés des villes et des campagnes feront lecture du présent arrêté à leurs paroissiens réunis dans l'église, et qu'ils emploieront, avec tout le zèle dont ils ont constamment donné des preuves, l'influence de leur ministère, pour rétablir la paix et la tranquillité publique, et pour ramener tous les citoyens à l'ordre et à l'obéissance qu'ils doivent aux autorités légitimes (AP, 1875: t. 8, 378-379).

Si al llarg dels segles els eclesiàstics havien emprat la seva influència al servei del sobirà francès, per què no emprar-la ara al servei de la nació sobirana?

La implicació dels eclesiàstics es va considerar tan necessària que el 9 de febrer de 1790, en plena discussió per adoptar la tercera llei marcial, l'abat Grégoire, president aleshores del Comitè de rapports, va convidar els capellans de l'Assemblea a escriure als seus homòlegs per tal d'animar-los a explicar als seus parroquians el contingut dels decrets a fi de facilitar-ne l'execució:

Il me semblerait utile d'engager les curés, membres de cette Assemblée, à écrire à leurs confrères, afin que ceux-ci donnent la véritable interprétation des décrets, et en favorisent l'exécution par tous les moyens que leur offre la confiance due au ministère sacré dont ils sont revêtus (AP, 1880: t. 11, 536).

I el 23 de febrer, en el marc de la quarta llei marcial, ja es va establir, tal com havia proposat Boussion, que els eclesiàstics havien de llegir en el púlpit els decrets adoptats per l'Assemblea:

Art. 2 Le Roi sera supplié de donner des ordres pour faire parvenir incessamment à toutes les municipalités du royaume le discours que Sa Majesté a prononcé dans l'Assemblée nationale le 4 de ce mois, l'adresse de l'Assemblée nationale aux Français, ainsi que tous les décrets, à mesure qu'ils seront acceptés ou sanctionnés, avec ordre aux officiers municipaux de faire publier et afficher les décrets sans frais, et aux curés, ou vicaires desservant les paroisses, d'en faire lecture au prône (AP, 1880: t. 11, 680-682).

En pocs mesos, l'Assemblea Nacional Constituent va passar de convidar els eclesiàstics al manteniment de l'ORDRE i de la tranquil·litat pública a exigir-los la lectura en el púlpit dels decrets acceptats o sancionats pel rei. Una tasca que haurien de fer si no volien perdre els seus drets de ciutadà actiu, tal com resava l'article 4 d'un projecte de decret adoptat el 2 de juny de 1790 i presentat a l'Assemblea pels Comitès de recerques i de constitució decidits a perfilar qui eren els enemics de la Constitució, dels treballs del cos legislatiu, de la nació i del rei:

Art. 4. Les curés, vicaires et desservants qui se refuseront à faire au prône, à haute et intelligible voix, la publication des décrets de l'Assemblée nationale acceptées ou sanctionnées par le roi, sont déclarés incapables de remplir aucune fonction de citoyen actif ; à l'effet de quoi il sera dresse procès-verbal, à la diligence du procureur de la commune, de la réquisition faite aux curés, vicaires et desservants, et de leurs refus (AP, 1883: t. 16, 41-42).

Un any després de l'inici del procés revolucionari, les invitacions que es feien als eclesiàstics de col·laborar en el manteniment de l'ORDRE i de la tranquil·litat pública a fi d'unir tots els ciutadans (AP, 1883: t. 15, 388) es van convertir en exigències, i les exigències en ordres que no podien ser desobeïdes. No resulta estrany, doncs, que, en aquest context en què la necessària col·laboració de l'Església amb el procés revolucionari esdevenia essencial, la Constitució civil del clergat considerés un jurament de fidelitat a la nació, a la llei i al rei i a mantenir amb totes les seves forces la Constitució decretada per l'Assemblea i acceptada pel monarca. Com tampoc resulta estrany que, en el moment que les resistències al jurament es van fer més fortes, l'Assemblea decidís: 1) adoptar el projecte de decret del 27 de novembre de 1790 per clarificar amb qui podia comptar i amb qui no per consolidar el procés que s'estava duent a terme, i 2) enviar comissaris als indrets on els desordres es produïen per a difondre els decrets de l'Assemblea

i fer-los acceptar i executar,²² i restablir la tranquil·litat pública que s'havia perdut. Havia observat l'Assemblea que no podia comptar amb els eclesiàstics per tal d'assegurar l'ORDRE i la tranquil·litat pública?

El projecte de decret del 4 d'abril de 1791

El projecte de decret que desencadena la ruptura de l'Església catòlica a França, el «Cisma religiós» segons Serge Bianchi, no surt bàsicament d'un Comitè eclesiàstic marcat pel jansenisme, el gal·licanisme parlamentari o el sindicalisme clerical d'Henri Reymond; surt principalment de dos comitès que des dels inicis del procés revolucionari treballen pel manteniment de l'ORDRE i de la tranquil·litat pública. Surt de dos comitès, el Comitè de raports i el Comitè de recerques, que saben que el procés depèn: 1) de l'execució de la llei; 2) del manteniment de l'ORDRE i de la tranquil·litat pública, i 3) de la lleialtat de tots aquells que es troben al servei de la nació. I donat que de la lleialtat dels eclesiàstics en podia dependre la bona execució dels decrets i el manteniment de l'ORDRE i de la tranquil·litat pública, els juraments fets pels eclesiàstics van ser controlats i registrats. En els mesos que van seguir a l'acceptació del projecte de decret del 27 de novembre de 1790, i a la seva sanció per part del rei el 26 de desembre de 1790 (Vovelle, 1991: 90), el Comitè de recerques va demanar que fossin publicades les llistes dels eclesiàstics que havien fet el jurament i d'aquells que no l'havien fet, i va vetllar pels juraments que alguns eclesiàstics feien per dictaminar si eren vàlids o no (AP, 1885: t. 22, 582). De fet, va ser el mateix Voidel, que ja havia presentat l'informe sobre el projecte de decret del 27 de novembre de 1790, qui va demanar a l'Assemblea el 12 de març de 1791 de fer publicar les llistes dels eclesiàstics juramentats i dels refractaris:

L'Assemblée nationale décrète qu'il sera fait, par chaque département dans la quinzaine, à dater de la publication du présent décret, une liste certifiée et par états séparées, des ecclésiastiques fonctionnaires publics, qui ont prêté, et de ceux qui ont refusé le serment prescrit par la loi du 26 décembre dernier ; ces états seront incessamment adressés à l'Assemblée nationale (AP, 1886: t. 24, 52).

Amb l'objectiu, doncs, de combatre aquells que sostenien que la majoria d'eclesiàstics no feien el jurament, l'Assemblea va adoptar la proposta de Voidel. I no només això, amb la voluntat de posar fi a tots els desordres que el projecte de decret del 27 de novembre de 1790 havia originat, arran del refús per part d'alguns eclesiàstics a obeir la llei, l'Assemblea va adoptar el projecte de decret del 4 d'abril de 1791. Què establia aquest projecte de decret? Establia que totes les municipalitats i els cossos administratius havien de denunciar, i els tribunals de districte perseguir, totes aquelles persones eclesiàstiques o laiques que es trobaven en els casos previstos pels articles 6, 7 i 8 del decret del 27 de novembre de

22. Pel que fa a les missions que hi hagué sota l'Assemblea Nacional Constituent, vegeu Castellà, 2016: 185-189.

1790, amb l'obligació per part dels tribunals d'enviar una còpia del procediment obert a l'Assemblea, que decidiria si el judici competia o no a l'Alta Cort nacional establerta a Orleans amb competència per a jutjar els crims de lesa nació:

L'Assemblée nationale charge les municipalités et les corps administratifs de dénoncer, et les tribunaux de district de poursuivre diligemment toutes personnes ecclésiastiques ou laïques, qui se trouveront dans les cas prévus par les articles 6, 7 et 8 du décret rendu le 27 novembre dernier, relativement à la prestation de serment des fonctionnaires publics ecclésiastiques, et que les peines portées auxdits articles, et notamment la privation de leurs traitements, leur seront appliquées ; ordonne qu'après l'information et le décret, les tribunaux enverront à l'Assemblée nationale une copie de la procédure, pour être statué par elle sur le cas dont le jugement devra être attribué à la haute cour nationale établie à Orléans (AP, 1884: t. 24, 553-554).

Què deien els articles 6, 7 i 8 del projecte de decret del 27 de novembre de 1790?

Art. 6. Dans le cas où lesdits évêques, ci-devant archevêques, curés et autres ecclésiastiques fonctionnaires publics, après avoir prêté leur serment respectif, viendront à y manquer, soit en refusant d'obéir aux décrets de l'Assemblée nationale, acceptés ou sanctionnés par le roi, soit en formant ou en excitant des oppositions à leur exécution, ils seront poursuivis dans les tribunaux de district, comme rebelles à la loi, et punis par la privation de leur traitement, et en outre, déclarés déchus des droits de citoyens actifs, incapables d'aucune fonction publique : en conséquence, il sera pourvu à leur remplacement à la forme dudit décret du 12 juillet dernier, sauf plus grandes peines, s'il y échet, suivant l'exigence et la gravité des cas.

Art. 7. Ceux desdits évêques, ci-devant archevêques, curés et autres ecclésiastiques que fonctionnaires publics conservés en fonction, et refusant de prêter leur serment respectif, ainsi que ceux qui ont été supprimés, ensemble les membres des corps ecclésiastiques séculiers également supprimés, qui s'immisceraient dans aucune de leurs fonctions publiques, où dans celles qu'ils exerçaient en corps, seront poursuivis comme perturbateurs de l'ordre public, et punis des mêmes que ci-dessus.

Art. 8. Seront de même poursuivis comme perturbateurs de l'ordre public, et punis suivant la rigueur des lois, toutes personnes ecclésiastiques ou laïques qui se coaliseraient pour combiner un refus d'obéir aux décrets de l'Assemblée nationale, acceptés ou sanctionnés par le roi, ou pour former ou pour exciter des oppositions à leur exécution (AP, 1885: t. 21, 80-81).

Amb el decret del 4 d'abril de 1791 l'Assemblea no animava a denunciar per primera vegada. Mesos abans, el 2 de juny de 1790 ja havia adoptat un projecte de decret, presentat pel Comitè de recerques i el Comitè de constitució animant la «bona gent» a denunciar tots els enemics de la nació. A saber:

Art. 1er. Tous ceux qui excitent le peuple des villes ou des campagnes à des voies de fait et violences contre les propriétés, possessions et clôtures des héritages, la

vie et la sûreté des citoyens, la perception des impôts, la liberté de vente et de circulation des denrées et subsistances, sont déclarés ennemis de la Constitution, des travaux de l'Assemblée nationale, de la nation et du roi ; il est enjoint à tous les honnêtes gens d'en faire la dénonciation aux municipalités, aux administrations de département, et à l'Assemblée nationale.

Art. 2. Tous ceux qui excitent le peuple à entreprendre sur le pouvoir législatif des représentants de la nation, en proposant des règlements quelconques sur le prix des denrées, la police champêtre, l'évaluation des dommages, le prix et la durée des baux, et les droits sacrés de la propriété, et autres matières, sont également déclarés ennemis de la Constitution, et il est enjoint de les dénoncer : tous règlements semblables sont déclarés nuls et de nul effet.

Art. 3. Tous ceux qui se prévaudront d'aucuns prétendus décrets de l'Assemblée nationale, non revêtus des formes prescrites par la Constitution, et non publiés par les officiers qui sont chargés de cette fonction, sont déclarés ennemis de la Constitution, de la nation et du roi ; il est enjoint de les dénoncer, et ils seront punis comme perturbateurs du repos public, aux termes de l'article premier du décret du 23 février dernier (AP, 1883: t. 16, 41-42).

A pocs mesos d'acabar-se la Constitució de 1791 que havia de concloure el procés revolucionari i inaugurar una monarquia nacional constituent, els Comitès de rapports i de recerques continuaven vetllant perquè els decrets del cos legislatiu no fossin desobeïts ni combatuts. Ni pels eclesiàstics que havien fet el jurament i podien incomplir-lo, ni pels eclesiàstics que refusaven fer el jurament. Era el cas, per exemple, del cardenal i arquebisbe d'Estrasburg Louis-René-Édouard, príncep de Rohan, i diputat pel clergat que, segons Charles-Louis-Victor, príncep de Broglie, membre del Comitè de rapports, es dedicava a protestar contra els decrets de l'Assemblea, a desobeir la llei i a sembrar amb profusió els germens de la rebel·lió, de la revolta i del fanatisme, amb l'objectiu d'equivocar el poble amb les seves insinuacions pèrfides:

Il accumule depuis 5 mois des protestations contre vos décrets ; il multiplie les actes de sa désobéissance à la loi, sous les formes les plus incendiaires ; il sème avec profusion, parmi le peuple, les germes empoisonnés de la rébellion, de la révolte et du fanatisme ; et s'immisçant dans les fonctions qui lui sont interdites par vos décrets, il couvre ses démarches séditieuses du masque imposant de la religion, pour se coaliser avec un clergé réfractaire et pour entraîner de concert dans l'erreur un peuple égaré par leur influence et leurs insinuations perfides (AP, 1886: t. 24, 552).

Arran de situacions semblants, els membres dels Comitès de rapports, eclesiàstic i militar van estar a punt de fer adoptar per l'Assemblea un article per a convidar els Comitès de constitució, jurisprudència criminal i eclesiàstic a considerar les penes a infligir als eclesiàstics funcionaris que, arran dels seus discursos i escrits, excitessin el poble a la revolta contra la llei (AP, 1885: t. 24, 213). La intervenció de Maximilien-François-Marie-Isidore Robespierre va ser clau perquè no s'adoptés:

On ne peut exercer de rigueur contre personne pour des discours ; on ne peut infliger aucune peine pour des écrits. (*Murmures*) (...). Il n'y a pas ici de distinction à faire entre un ecclésiastique et un autre citoyen ; un ecclésiastique est un citoyen et il est absurde de vouloir porter contre les ecclésiastiques une loi qu'on n'a pas encore osé porter contre tous les citoyens. Quelque importantes que soient les affaires, elles ne peuvent jamais servir de prétexte pour porter une loi générale ni particulière contre les discours ni contre les écrits, et aucun citoyen ne peut être soumis à aucune peine ni à aucune inquisition pour ses discours ni pour ses écrits. (*Murmures*) Des considération particulières ne doivent jamais l'emporter sur les principes de la justice et de la liberté (AP, 1886: t. 24, 214).

A la llum dels articles 6, 7 i 8 es pot constatar, doncs, que els eclesiàstics no van ser perseguits oficialment pel govern per les seves conviccions religioses. Només havien de ser perseguits en cas d'oposar-se als decrets de l'Assemblea i d'excitar el poble a la revolta. I això explica per què l'11 d'abril de 1791, el departament de París, per tal de concórrer amb totes les seves forces a l'establiment de la Constitució, per tal d'assegurar-se de l'execució de les lleis i mantenir l'ordre públic en tot allò que concernís el servei del culte catòlic, va permetre que els eclesiàstics que refusaven fer el jurament poguessin oficiar missa; que les esglésies i capelles no necessàries per a l'exercici del culte catòlic poguessin ser venudes, i que tots aquells individus que volien reunir-se en alguna d'aquestes esglésies i capelles posades a la venda per tal d'exercir el seu culte religiós (fos quin fos) poguessin fer-ho. Sempre que en l'edifici on es trobessin units hi hagués una inscripció per tal de diferenciar-lo de les esglésies públiques que pertanyien a la nació que en costejava el servei religiós (AP, 1886: t. 25, 179; De la Gorce, 1925: t. 1, 428; Pisani, 1908: t. 1, 233-249 i Christophe, 1986: 102-104).

Tot amb tot, els individus podien exercir la seva llibertat de culte. Però els eclesiàstics no podien en cap cas atacar públicament la Constitució civil del clergat (Fernández, 2015: 49), les lleis o les autoritats establertes. I en aquesta mateixa línia, es va adoptar un projecte de decret en el marc del cos legislatiu, el 7 de maig de 1791 (Fauchois, 2001; Sciout, 1872-1881: t. 1, 228-284; Aulard, 1927: 63-80 i Gueniffey, 2000: 152), mitjançant el qual els eclesiàstics no juramentats podien dir missa; amb indicació també que tots els edificis consagrats a cultes religiosos per societats particulars serien tancats en el moment que s'ataqués la Constitució (els decrets) o la Constitució civil del clergat:

L'Assemblée nationale, après avoir entendu le rapport de son comité de constitution sur l'arrêté du 11 avril du Directoire du Département de Paris, déclare que les principes de liberté religieuse qui l'ont dicté, sont les mêmes que ceux qu'elle a reconnus et proclamés dans sa déclaration des droits ; et en conséquence décrète que le défaut de prestation du serment prescrit par le décret du 28 novembre, ne pourra être opposé à aucun prêtre se présentant dans une église paroissiale, succursale, et oratoire national, seulement pour y dire la messe. Art. II. Les édifices consacrés à un culte religieux par des sociétés particulières, et portant l'inscription qui leur sera donnée seront fermées aussitôt qu'il y aura été fait quelques discours contenant des provocations directes contre la Constitution et en partie contre la

constitution civile du clergé ; l'auteur du discours sera, à la requête de l'accusateur public, poursuivi criminellement devant les tribunaux comme perturbateurs du repos public (AP, 1886: t. 25, 653).

D'un décret a un altre: el projecte de decret del 28 de maig de 1791

Obligar a fer el jurament cívic als eclesiàstics sota l'Assemblea Nacional Constituent va ser una qüestió tan marcadament d'ordre públic que les denúncies que van arribar al cos legislatiu arran del projecte de decret adoptat el 4 d'abril de 1791 van anar a parar a mans dels Comitès de rapports i de recerques, els dos comitès que, des de l'àmbit parlamentari, s'ocupaven des de finals del mes de juliol de 1789 del manteniment de l'ORDRE i de la tranquil·litat pública.

La historiografia de la Revolució francesa recorda sovint la llei del Gran Terror mitjançant la qual el Comitè de salvació pública i el Comitè de seguretat general van tenir a les seves mans la potestat d'adreçar al tribunal revolucionari els conspiradors i els contrarevolucionaris, però poc recorda que sota l'Assemblea Nacional Constituent hi hagué dos comitès que van rebre les denúncies fetes en contra dels eclesiàstics i dels laics que s'oposaven als decrets de l'Assemblea per decidir si constituïen o no un delictes de lesa nació i havien de ser jutjades per l'Alta Cort Nacional establerta a Orleans. El 28 de maig de 1791 l'Assemblea va acceptar la proposta feta per Jean-Louis Henry Longueve, membre del Comitè de rapports, de reenviar al ministre de la justícia, sense consultar-la, les denúncies que, en opinió dels Comitès de rapports i de recerques, no eren constitutives d'un delictes de lesa nació:

L'Assemblée nationale, sur les représentations qui lui ont été faites par ses deux comités des rapports et des recherches, (...) concernant les personnes ecclésiastiques ou laïques qui seraient dans le cas d'être poursuivies par-devant les tribunaux, en vertu des articles 6, 7 et 8 de la loi du 26 décembre dernier ; Décrète que, d'après l'examen que ses dits comités des rapports et des recherches auront fait, soit conjointement ou séparément, des différentes procédures dont copies leur sont adressées conformément à la seconde disposition dudit article 2 du décret du 4 avril dernier, ils sont autorisés à renvoyer immédiatement au ministre de la justice, toutes celles dont le jugement ne pourrait être attribué à la haute cour nationale établie à Orléans, et qui ne seraient conséquemment pas de nature à être rapportées à l'Assemblée, (...) (AP, 1887: t. 26, 591).

Michel-Louis-Étienne Regnaud de Saint-Jean d'Angély va protestar contra aquesta mesura que atorgava al cap i a la fi a dos comitès de l'Assemblea, i no a l'Assemblea en ple,²³ la potestat de decidir quines denúncies, i quines no, consti-

23. Saint-Jean d'Angély va comentar: « Messieurs, il ne me paraît pas possible que, par un décret, l'Assemblée nationale donne à deux de ses comités, ni même à tel nombre qu'on voudra, une attribution telle que celle qu'on vous propose. Si ce décret était adopté, il serait possible que les comités s'érigent en juges des affaires les plus importantes et remplissent une fonction que l'Assemblée nationale ne doit pas déléguer ; et en effet ce projet ne tend à rien moins qu'à mettre deux comités à la place de l'Assemblée nationale » (AP, 1887: t. 26, 591).

tuïen un delictes de lesa nació. Però l'Assemblea va alinear-se amb la postura del Comitè de rapports i d'Isaac-René-Guy Le Chapelier, que li feia costat:

Rien ne me paraît plus sage à moi que le décret qu'on vous propose ; car en quoi consiste-t-il ? Il consiste seulement à autoriser les comités à faire une séparation entre les délits qui peuvent être qualifiés de délits de lèse-nation et les délits ordinaires. Ce projet tend à autoriser vos comités à faire cette séparation, et à ne pas vous présenter les affaires qui n'ont aucun caractère de délit de lèse-nation, qui doivent être livrées alors à la poursuite des commissaires du roi, sous l'inspection du ministre de la justice. Or, il n'y a dans cette proposition rien de contraire aux intérêts de la nation, parce que les délits seront poursuivis, et que la société sera par conséquent vengée. Le détail de toutes ces procédures absorberait d'ailleurs un temps infiniment précieux à l'Assemblée, et il n'y a, d'autre part, aucun inconvénient à laisser aux comités le soin de disposer de ces divers renvois qui n'influent en aucune manière sur le jugement du fond (...) (AP, 1887: t. 26, 591).

Abans de posar fi a l'Assemblea Nacional Constituent, la sort dels eclesiàstics juramentats i dels no juramentats que podien haver atemptat en contra del procés, es decidia en el marc dels dos comitès que més treballaven pel manteniment de l'ORDRE dissenyat per l'Assemblea. Qui ocupava aquests comitès? Els jacobins, asseguts a l'esquerra del president de l'Assemblea, que no van esperar mai a 1793 per obtenir el poder. Qui va denunciar-los per ingerir en les competències del poder executiu i judicial? El rei mateix, Lluís XVI, que abans de fugir i ser atrapat a Varennes, i malgrat la seva fama, tal vegada immerescuda, de no assabentar-se de res, va deixar per escrit:

L'Assemblée, par le moyen de ses comités excède à tout moment les bornes qu'elle s'est prescrites ; elle s'occupe d'affaires qui tiennent uniquement à l'administration intérieure du royaume, et à celle de la justice et cumule ainsi tous les pouvoirs ; elle exerce même, par son comité des recherches, un véritable despotisme, plus barbare et plus insupportable qu'aucun de ceux dont l'histoire ait jamais fait mention (AP, 1887: t. 27, 381).

Conclusions

Els eclesiàstics que van ser perseguits judicialment sota l'Assemblea Nacional Constituent no van ser perseguits per les seves idees religioses o per no fer el jurament cívic. Van ser perseguits pel seu refús a la llei, per la seva desobediència als decrets de l'Assemblea o per manifestar-s'hi decididament en contra, ja fos perquè les seves idees se situaven més a la dreta o, fins i tot, més a l'esquerra d'aquelles que mantenia el cos legislatiu en el marc de les seves decisions.

Darrere dels projectes de decret que van provocar i intensificar una ruptura en el marc de l'Església catòlica francesa, un «Cisma» religiós segons Serge Bianchi, hi havia els comitès que més treballaven pel manteniment de l'ORDRE i de la tranquil·litat pública: el Comitè de rapports i el Comitè de recerques, al darrere

dels quals hi havia la voluntat única de fer executar els decrets de l'Assemblea per tal d'evitar els desordres que es produïen a França d'ençà de la primavera-estiu de 1789.

Durant els primers mesos del procés, l'Assemblea Nacional Constituent esperava tenir una Església al costat i no en contra; uns eclesiàstics participatius en la difusió i l'execució dels decrets, en el manteniment de l'ORDRE i de la tranquil·litat pública. Difonent els decrets i explicant-los, afavorint-ne l'execució, els eclesiàstics podien ser un antídoto a la contrarevolució. L'Assemblea exigia als eclesiàstics lleialtat, de la mateixa manera que l'exigia als militars i a les guàrdies nacionals; als administradors i als funcionaris; als cònsols, ambaixadors i personal de govern destinat fora de França, i als professors de les escoles fossin o no religiosos. Si l'Església sempre havia estat al servei del sobirà per què no estar-ho al servei de la nació sobirana?

Amb l'adopció de la quarta llei marcial per part de l'Assemblea Nacional Constituent, els eclesiàstics havien de ser missioners. Missioners de la voluntat nacional. Missioners de la llei. Ara bé, quan la ruptura, el «Cisma» es va produir, els diputats van haver de recórrer a uns altres missioners: els comissaris civils, per tal de difondre la llei i vetllar per la seva execució. Res més necessari per a la consolidació de l'ORDRE definit en l'àmbit parlamentari, que l'execució de les lleis adoptades.

La necessitat de difondre i d'executar la llei per consolidar el procés, així com d'apaivagar els desordres i mantenir la tranquil·litat pública, explica, per tant, els projectes de decret que van fracturar l'Església catòlica i que van dur a la vigilància i/o persecució dels seus membres, de la mateixa manera que explica les interferències sobre el poder executiu, l'enviament de comissaris civils als departaments i als exèrcits, la política de traducció dels decrets adoptada per l'Assemblea Nacional Constituent i represa sota la Convenció Nacional, la caiguda de la monarquia, l'establiment d'un butlletí de correspondència i, més endavant, d'un butlletí de lleis (Castellà, 2012: paràgrafs 35-36), la formació de les escoles nacionals, la difusió del francès com a llengua nacional²⁴ i, fins i tot, la lluita de faccions de la primavera de 1794.²⁵ Perquè si la llei no s'executa, de què serveix establir-la? On queden els treballs del poder legislatiu? On queda la voluntat de la nació sobirana?

Darrere d'aquesta voluntat per difondre i executar la llei, i per mantenir l'ORDRE i la tranquil·litat pública, no hi trobarem, principalment, la lectura de les obres il·lustrades de Rousseau, Voltaire o Montesquieu, la influència dels corrents jansenista, gal·licà o *richeriste*, o del sindicalisme clerical d'Henri Reymond per citar alguns exemples; hi trobarem, en no poques ocasions, l'experiència administrativa, majoritàriament municipal, d'uns aprenents revolucionaris, sovint formats en dret (Tackett, 1997: 52-63), que van operar bàsicament sota dues consignes: Llei i Ordre. Dues consignes que convertiren, no poques vegades, els diputats en funàmbuls: un pas en fals i es precipitaven de ple en el no respecte pels drets de l'home i del ciutadà.

24. Sobre la necessitat d'una llengua nacional, vegeu Ferdinand Brunot, 1956.

25. Pel que fa a una nova interpretació sobre la lluita de faccions, vegeu Castellà, 2015.

Referències de fonts manuscrites i bibliogràfiques

- Archives Nationales*, Série AF «Archives du pouvoir exécutif» – Registre AF/I*/8.
- Archives Nationales*, Série D «Missions des représentants du peuple et comités des Assemblées» – Registre D/XL*/58.
- Archives parlementaires de 1787 à 1860. Recueil complet des débats législatifs & politiques des chambres françaises*, MAVIDAL, M. J. i LAURENT, M. E. (ed.). París: Librairie administrative de Paul Dupont. 102 vols.
- AULARD, F. A. (1927). *Le christianisme et la Révolution française*. París: F. Rieder et Cie.
- BIANCHI, S. (1989). « Constitution civil du clergé ». A: SURATTEAU, J. R. i GENDRON, F. (ed.). *Dictionnaire historique de la Révolution française*. París: Presses Universitaires de France, 281-282.
- BLIARD, P. (1910). *Jureurs et Insermentés (1790-1794) d'après les dossiers du tribunal révolutionnaire*. París: Émile-Paul éditeur.
- CASTELLÀ I PUJOLS, M. B. (2008). *Revolució, poder i informació. El control de la informació a les Assemblees parlamentàries durant la Revolució francesa (1789-1795)*, tesi doctoral sostinguda el 28 de novembre de 2008 a Bellaterra, sota la direcció dels professors Lluís Roura i Aulinas i Jean-Clément Martin, 2 vols.
- (2012). « Métamorphoses d'un comité : le comité des pétitions et de correspondance sous la Convention nationale (1792-1795) ». *La Révolution française. Cahiers de l'Institut d'histoire de la Révolution française*, 3.
- (2014). «Molt més que un comitè tècnic: el Comitè de rapports. El primer antecedent del Comitè de salvació pública sota l'Assemblea nacional constituent (1789-1791)». A: CASTELLÀ, M. B. i MARTÍ, E. (ed.). *¿Órganos técnicos o instrumentos políticos? Las comisiones de trabajo de las instituciones parlamentarias y representativas*. Dossier. *RiMe – Rivista dell'Istituto di Storia dell'Europa Mediterranea*, 12, 167-216.
- (2015). «(Re)pensar Bertrand Barère o més enllà de la punta de l'iceberg: comitès, comissions i comissaris de les Assemblees parlamentàries sota la Revolució francesa (1789-1795)». A: CASTELLÀ, M. B. (ed.). *Poders a l'ombra: les comissions de les institucions parlamentàries i representatives (segles xv-xx)*, Barcelona: Parlament de Catalunya, 257-308.
- (2016). «Les comités des rapports et des recherches: aux origines de la Terreur?» *Trienio. Ilustración y Liberalismo*, 68, 173-206.
- CHRISTOPHE, P. (1986). *1789, Les prêtres dans la Révolution*. París: Les Éditions ouvrières. *Collection générale des décrets rendus par l'Assemblée nationale / Collection générale des décrets rendus par la Convention nationale*. París: Chez Baudouin.
- DE LA GORCE, P. (1925). *Histoire religieuse de la Révolution française*. 5 vols. París: Librairie Plon.
- DEAN, R. J. (2004). *L'Église constitutionnelle, Napoléon et le Concordat de 1801*. París: Rodney Dean.
- (2008). *L'Abbé Grégoire et l'Église constitutionnelle après la terreur 1794-1797*. París: Rodney Dean.
- (2014). *L'Assemblée constituante et la réforme ecclésiastique, 1790*. París-Londres: Rodney Dean.
- FAUCHOIS, Y. (2001). « La difficulté d'être libre : les droits de l'homme, l'Église catholique et l'Assemblée constituante, 1789-1791 », *Revue d'histoire moderne et contemporaine*, 48-1, 71-101.
- FERDINAND BRUNOT, M. R. (1956). « Grégoire et la langue française ». *Europe, Revue mensuelle*, agost-setembre, 128-129, 106-115.

- FERNÁNDEZ I TERRICABRAS, I. (2015). «El tron, la República i l'altar: Església i Estat durant la Revolució francesa». *Església i Poder. Els casos d'Anglaterra i França*. Quaderns, 109. Barcelona: Fundació Joan Maragall, Claret Editorial.
- GALY, F. (1956). «Grégoire et le Saint Siège ». *Europe, Revue mensuelle*, agost-setembre, 128-129, 46-62.
- GUENIFFEY, P. (2000). *La politique de la Terreur. Essai sur la violence révolutionnaire, 1789-1794*. París: Fayard.
- KELLY, G. A. (1981). «From Lèse-Majesté to Lèse-Nation: Treason in Eighteenth-Century France». *Journal of the History of Ideas*, vol. 42, 2, 269-286.
- MATHIEZ, A. (1904). *Les origines des cultes révolutionnaires (1789-1792)*. París: G. Bellais.
- MEILLOC, J. (1904). *Les serments pendant la Révolution*, publicat a cura de l'abat Uzureau. París: Librairie Victor Lecoffre.
- PISANI, P. (1908). *L'Église de Paris et la Révolution*. 4 vols. París: Alphonse Picard et fils.
- SCIOUT, L. (1872-1881). *Histoire de la constitution civile du clergé (1790-1801)*. 4 vols. París: Firmin-Didot.
- TACKETT, T. (1986). *La Révolution, l'Église, la France. Le serment de 1791*. París: Éditions du Cerf.
- (1997). *Par la volonté du peuple. Comment les députés de 1789 sont devenus révolutionnaires*. París: Albin Michel.
- TISSOT-DUPONT, J. (2004). « Le comité ecclésiastique de l'Assemblée Nationale Constituante (1789-1791). De *L'Histoire apologétique* par Durand de Maillane à la Recherche Moderne ». *Revue d'Histoire de l'Église de France*, t. 90, 427-452.
- VOVELLE, M. (1991). « La politique religieuse de la Révolution française ». A: LE GOFF, J. i RÉMOND, R. (ed.). *Histoire de la France religieuse*. Vol. 3. París: Edicions Du Seuil, 73-108.